

Пустохіна В. І. Формування культурологічної компетентності старшокласників у процесі вивчення української літератури як складової художньої культури. – Методичний пошук: Викладацько-студентські наукові роботи з питань методики викладання мови і літератури. – Житомир: Вид-во: ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – Випуск дванадцятий. Частина I. – С. 86-91

Формування культурологічної компетентності старшокласників у процесі вивчення української літератури як складової художньої культури

У статті розглядається питання формування культурологічної компетентності старшокласників у процесі вивчення української літератури як складової художньої культури, дослідження методичних шляхів забезпечення культурологічної компетентності учнів, опанування художньої літератури в загальному світовому контексті, проблема викладання літератури з урахуванням специфіки ціннісної картини світу учнів і визначення їх літературного розвитку, де велике значення має культурологічний контекст.

Ключові слова: культурологічний контекст, духовна культура, художня культура, література, літературна освіта, художній твір.

У сучасному світі гостро стоїть питання загальнокультурного виховання молоді. Тому суспільство починає переосмислює світ в його цілісності й взаємозв'язках. У сьогоденнішніх умовах перегляду всіх моральних цінностей особливі надії покладаються на гуманітарну сферу освіти, на звернення до національно-культурних традицій та їх відродження в контексті загальнолюдської культури.

Важливу роль у формуванні всебічно розвиненої особистості відіграє література. Художні твори містять в собі певний культурний компонент, а й навіть цілий пласт, що дозволяє прилучити учнів до матеріальних і духовних реалій вітчизняної та світової культури. Культурологічний аспект викладання літератури передбачає практичну реалізацію принципів гуманізації та гуманітаризації освіти, він покликаний залучати учнів до найкращих надбань національної, релігійної, художньої культури, прилучати до фундаментальних цінностей буття, осягнення вищих духовних цінностей («добро», «істина», «краса», «співчуття», «пам'ять», «духовність» та ін.).

Завдання шкільної літератури – виховування всебічно розвиненої особисті. У Концепції літературної освіти одним із визначальних принципів вивчення літератури є культурологічний, який забезпечує розширення кругозору учнів,

визначення місця літератури серед інших видів мистецтва та в духовній культурі народу й людства в цілому. Літературний твір доцільно вивчати в контексті розвитку світової культури, оскільки література як мистецтво слова є важливою складовою духовної культури людства. До того ж важливо розглядати літературні твори в контексті загального культурного руху на певному етапі, у зв'язках із живописом, музикою, кіно та іншими видами мистецтва. Важливим для формування світогляду й загальної культури учнів є розгляд літературних творів не тільки як самостійних художніх текстів, але й у контексті літератури вітчизняної і світової, історії мистецтва, філософської думки, у взаємозв'язках з іншими текстами й мистецькими явищами. Тому з погляду нашого дослідження визначальним є завдання формування знань про специфіку літератури як виду мистецтва, розвиток умінь і навичок сприймати, аналізувати та інтерпретувати літературний твір у культурологічному контексті, у зв'язках з іншими видами мистецтва, формування читацької культури, творчих здібностей, культури ведення діалогу з твором мистецтва.

У зв'язку з цим набуває особливої актуальності дослідження методичних шляхів забезпечення культурологічної компетентності учнів у процесі вивчення літератури.

Літературі належить особлива позиція і роль у системі мистецтв, у їх взаємозв'язках і взаємодіях. Кожне мистецтво як вид духовно-творчої діяльності за своєю природою поліфункціональне. До того ж його види, зазвичай, тісно або переважно пов'язані з певною функцією – креативною, комунікативною, аксіологічною, пізнавальною, гедоністичною тощо. Література з-поміж інших видів мистецтва виділяється тим, що поєднує в собі весь комплекс його функцій у повному вигляді. Звідси її здатність охоплювати всі сфери й аспекти буття, виражальна універсальність її художньої мови, хоча у чуттєвій повноті й конкретності вираження окремих сторін буття вона поступається іншим видам мистецтва (наприклад, скульптура – в пластичності вираження, малярству – в його візуальній барвистості, музиці – в емоційній наснаженості тощо). Засоби виразності у словесному мистецтві створюють більш узагальнене відтворення чуттєвої реальності, деякою мірою наділене специфічною синтетичністю. Література за своєю природою є мистецтвом часово-просторовим, воно, як визначає у своїх працях М. Бахтін, вводить час у простір, а простір у час, поєднує їх у феноменальну цілісність. У літературознавчому творі «час згущується, стає художньо видимим, простір же інтенсифікується, втягується в рух часі, історії. Прикмети часу

розкриваються у просторі, і простір осмислюється і вимірюється часом» [5, с. 19].

Опанування української художньої літератури в загальному світовому контексті неможливе без загальнокультурного розвитку підростаючого покоління. Література – невід’ємний складник національної культури українського народу, його духовності та цивілізаційної розвиненості.

Духовна культура – складна і багатогранна система, яка охоплює мову, всі види мистецтва, науку, ідеологію, право, етику, релігію, традиції, звичаї, вірування тощо – тобто все те, що складає духовний світ людини, її свідомість, сукупність переконань і поглядів. Усі ці складники галузі культури виникли в різний час історичного розвитку народу. Так, мова, релігія, фольклор – раніше, професійне мистецтво, наука, право – пізніше, що неминуче відбивалося на їх змісті, формі, функціях, не можна не враховувати того, що кожна із вказаних галузей культури, розвиваючись зі спільними для всієї культури законами, має і свої специфічні закономірності розвитку. Так, мова, розвивається інакше ніж філософія, право відрізняється від етики, проте це лише внутрішній аспект питання. Другий, не менш важливий, виявляється в тому, що розвиток духовної культури ніколи не становить собою ізольованого процесу: він перебуває у найтіснішому зв’язку із суспільно-політичним та економічним розвитком, тобто тієї соціальної системи, яка складається в певній країні на кожному етапі її історії. Так ступінь економічного і політичного розвитку суспільства такою ж мірою залежить від стану духовної культури, якою духовна культура впливає на етику міжособистісних відносин [4, с. 20].

Із середини 90-х років ХХ ст. активно розвивається культурологічний контекст викладання літератури в школі, який і дає змогу навчати учнів визначати місце і значення літературного твору в історії світової художньої культури певного періоду та відповідно його інтерпретувати. Особливо це важливо для старшої школи, де викладається систематичний курс літератури.

Вивчення творів літератури – складний естетико-психологічний процес, під час якого формується любов до художнього слова, потреба в спілкуванні з літературним твором. Здатність розуміти твори мистецтва, відчувати прекрасне є не лише показником рівня розвитку людини, а й виступає стимулом для розвитку власних творчих здібностей, передбачає той чи інший рівень духовного спілкування особистості зі своїми ровесниками, товаришами, близькими. Художня література і читач починають будувати між собою взаємини через художнє

слово, і це залежить певною мірою від здібностей і рівня розвитку читача, від його вміння сприймати твори художньої літератури. Виховуючи вміння «бачити», література розширює та поглиблює пізнання світу [3, с. 34].

Через сприйняття літератури учень засвоює параметри своєї культурної ідентичності й разом з усвідомленням органічної єдності рідної літератури із загальним світовим процесом розуміння не тільки своєї етнокультурної особливості, а й суспільної. Ось чому вивчення літератури у культурологічному контексті має стати одним із основних принципів літературної освіти.

У сучасному розумінні філології закладено глибокий культурологічний зміст, а в світлі робіт М. Бахтіна її розглядають як філософську антропологію, а її тексти як тексти-монади, що віддзеркалюють і втягують в себе безліч існуючих і можливих текстів, всю культуру в її буттєвому змісті [1, с. 32].

Однією з найважливіших передумов формування читацької компетентності є контекстне вивчення літератури. Зокрема культурологічний контекст як семантичне поле, в якому виникає і естетичним явищем якого є художній твір, що розглядається як явище і етап певного періоду розвитку світової культури, забезпечує розуміння глибини твору і універсальності літератури як виду мистецтва, а відтак формування культурологічної компетентності є необхідною умовою і стимулом літературно-естетичного розвитку учнів.

Сучасна методична наука враховує складні й глибинні зв'язки літератури з іншими видами мистецтва як природну форму її буття. Ідея діалогу мистецтв, яка акумулює в собі основні проблеми літературної, ширше – художньої, культурної освіти і виховання, може розглядатися як системоутворююча в цьому процесі, виявляючи особистісне начало в мистецтві та реципієнті як особистості, що формується, сприяє тим самим створенню культурологічної гуманітарної моделі літературної освіти.

Отже, необхідно підкреслити, що культурологічний підхід до вивчення літератури в школі спирається на широке розуміння культури як історичного досвіду людей і передбачає вивчення літератури як частини культури. Культурологічний підхід до аналізу літератури як один із різновидів концептуального аналізу передбачає вивчення методів формування та інтерпретації художніх текстів у контексті певної концептуальної системи.

В статъе рассматривается вопрос о формировании

культурологічної компетентності старшокласників в процесі вивчення української літератури як складової мистецької культури, дослідження методичних шляхів забезпечення культурологічної компетентності учнів, оволодіння мистецької літератури в загальному світовому контексті, проблема викладання літератури з урахуванням специфіки ціннісної картини світу учнів і визначення їх літературного розвитку, де велике значення має культурологічний контекст.

Ключевые слова: культурологічний контекст, духовна культура, мистецька культура, література, літературна освіта, мистецьке виробство.

The article deals with the formation of cultural competence of senior students in the process of studying Ukrainian Literature as a part of art culture, researching the methodological ways of ensuring cultural competence of pupils, learning literature in general world's context, the problem of teaching literature is based on the value of pupils and determine their literary development, where the great importance is cultural context.

Key words: cultural context, spiritual culture, art literature, literature, literary education, poem.

Використана література:

1. Бахтин М. М. Етика словесного творчествa. – М., 1979. – с. 285
2. Клочек Г.Д. Королева мистецтв – на задвірках освіти / Г.Д. Клочек // Дзеркало тижня. – 2007. – № 44 (673). – С. 14.
3. Халін В.В. Усатий А.В. Естетичне сприймання художніх творів у системі літературної освіти: Навчально-методичний посібник. – Житомир: ЖДУ імені Івана Франка, 2011. – 124 с.
4. Шевченко З.О. Загальнокультурний контекст вивчення української літератури у 8-9 класах на факультативних заняттях / З.О. Шевченко // Українська мова і література в школі. – 2013. – № 4. – С. 20-23.
5. Шевченко З.О. Література як складова художньої культури / З.О. Шевченко // Художня література в контексті світової культури. – 2012. – С. 16-29.